

Keywords: Anthropological diagnosis, cremated human bones, animal bones, sex determination, age estimation.

Ключові слова: антропологічний аналіз, кальциновані людські кістки, тваринні кістки, визначення статі та віку.

Софіяру А.Д. (м.Бухарест, Румунія)
Антропологічне визначення кісток з кремаційних поховань Малої Колані (Україна)
(Резюме)

Кістки, які аналізуються в публікації, виявлені Котигорошком В.Г. (Інститут карпатознавства Ужгородського національного університету) при розкопках Малоколанського некрополя і передані нам для визначення Сирбу В. (музей м.Брайла (Румунія)). Проведений аналіз спирався на матеріали 12 поховань.

Людські кістки відокремлені від тваринних за допомогою збільшувальної лінзи на основі їх морфологічних відмінностей. При ідентифікації людських кісток використаний остеологічний довідник, а температура снялення встановлена на основі шкали Волкера П. Стаття визначена за товщиною кісток черепа і діафізису, вік - за особливостями поверхні матеріалу.

Результати аналізу дозволяють стверджувати, що в чотирьох похованнях були виключно кістки тварин, в шести - людські та в двох - можливо людські кістки. Для захоронень з людськими кістками в одному випадку була встановлена чоловіча стать похованого і в восьми - дорослий вік захоронених.

Literature

- Holek P. Cremated bones - a medical-anthropological study of an archaeological material on cremation burials, third edition. - Oslo, 1997/2008.
- Pope E., Batey T., Rose J.C. Non-destructive microscopic differentiation of human from non-human fragmentary burned bones. - Arkansas, 2006.
- Walker P.L., Miller K.M.D., Richman R. Time, temperature and oxygen availability: an experimental study of the effects of environmental conditions on the color and organic content of cremated bone // The analysis of burned human remains / ed. Schmidt C.W. & Symes S.A. - Academic Press, 2008. - P.129-136.
- Wal J. Erfahrungen zur metrischen Geschlechtsdiagnose bei Leichenbränden. Homo. - 1996. - 47/1 - 3. - P.339-359.
- White T., Folkens P.A. The human bone manual. - Academic Press, 2005.

РЕЦЕНЗІЇ

Жиленко М. (м.Ужгород, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УГОРЦІВ ДОБИ ВІДНАЙДЕННЯ БАТЬКІВЩИНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ "ARCHAEOLOGIAI ÉRTESEITŐ"

"Archaeologiai Értésítő" - журнал Угорського товариства археологів та мистецтвознавців, з 1868 р. виходить двічі на рік у видавництві Академії наук. Відтак він став і по-сьогодні залишається найдавнішим і найавторитетнішим періодичним виданням у колах фахівців-археологів Угорщини.

Після поразки революції 1848 - 1849 рр., в умовах політичного притиснення нації, угорська інтелігенція шукала порятунку у поглибленому вивченні історії свого народу. Фонди створеного у 1802 р. Національного музею у 50 - 60-х рр. швидко поповнювались як за рахунок приватних колекціонерів та меценатів, так і простих громадян, які приносили випадкові знахідки. В той самий час на території країни масово з'явилися регіональні музейні установи, розвивалася справа порятунку старожитностей і виникла потреба у створенні друкованого органу, який був би зв'язуючою ланкою між вченими-професіоналами, приватними колекціонерами та аматорами. Таким координуючим органом став "Archaeologiai Értésítő", перший номер якого вийшов восени 1868 р. у вигляді малоформатного зошити. Першим редактором журналу став Ф.Ромер (1868 - 1872 рр.) - археолог, мистецтвознавець, академік Академії наук Угорщини, якого по праву називають батьком угорської археології.

Під час першої світової війни журнал тимчасово припинив своє існування. Перший післявоєнний номер вийшов тільки у 1922 р. В епоху М.Хорті видання поступово стало виключно фаховим, втрапивши широке коло читачів та роль посередника між фахівцями та аматорами. Друга світова війна теж уповільнила розвиток науки. Перший післявоєнний номер "Archaeologiai Értésítő" датується 1948 р., виданий у формі кількох поєднаних томів. З 1949 р. журнал виходить щорічно у двох частинах.

Головними редакторами "Archaeologiai Értésítő" на протязі існування журналу були такі видатні представники угорської археологічної науки, як К.Пулскі (1881 - 1885 рр.), Й.Гампел (1885 - 1913 рр.), А.Алфелді (1940 - 1947 рр.), І.Фодор та інші. На сьогодні видання очолює Т.Ковач. Своєю головною метою, як наголосив Ш.Шопроні на урочистому засіданні Угорського товариства археологів та мистецтвознавців, присвяченому 100-річчю організації, видавці вважають пивидке донесення фахової інформації до широкого кола читачів. Видання присвячене питанням археологічної спадщини на території сучасної Угорщини та Карпатського басейну в цілому. Більшість досліджень, повідомлень, які містить журнал,

вперше виходять у формі доповідей на засіданнях Угорського товариства археологів та мистецтвознавців.

"*Archaeologiai Értesítő*" складається з кількох частин. В розділі "Дослідження" публікуються ґрунтовні статті про результати масштабних археологічних розкопок, підведення підсумків багаторічної роботи на окремих об'єктах. Введення до складу видання у 1952 р. розділ "Повідомлення" містить задокументовані, добре ілюстровані попередні звіти розкопок, що проводяться. Третью складовою видання є "Огляд", в якому публікують оголошення про виставки, організовані провідними музеями Угорщини, відомості про наукові конференції, симпозіуми, в тому числі і закордонні, щорічні звіти про роботу Товариства археологів та мистецтвознавців, виходять статті, присвячені видагним представникам археологічної науки. Розділ "Рецензії та критика" містить інформацію про фахові вітчизняні і зарубіжні видання, які щойно з'явилися. Шляхом публікації ґрунтовних досліджень, коротких повідомлень, рецензій редколегія намагається дати повну картину розвитку археологічної науки в країні та за її межами. Наукові статті виходять на угорській мові з коротким резюме англійською, французькою, російською або німецькою, останнім часом доволі часто з'являються публікації на іноземних мовах.

Однією з найважливіших проблем на сторінках "*Archaeologiai Értesítő*" є дослідження пам'яток періоду від завоювання батьківщини угорцями (*honfoglalás*) до створення угорської держави. При розробці теми на угорських вчених лягає величезна відповідальність, оскільки їм досягнень прикута увага міжнародної наукової спільноти, представники якої вивчають ранню історію угорців в Карпатській низовині. В той самий час існує і зворотний зв'язок - для повноцінного висвітлення ранньої історії свого народу угорські вчені не можуть залишатися поза увагою відкриття на етнічних територіях споріднених угро-фінських народів, шукаючи аналогії (Dienes, 1964) та на місцях стоянок мандрюючих угорців від прабатьківщини по течії Волги - Ками до Карпатської низовини (Erdélyi, 1960; 1972, 1-2; Vokónyi, 1978).

Найбільш повну картину про структуру давньоугорського суспільства ми отримуємо, вивчаючи могильники (оскільки маємо справу з кочовим народом, сліди поселень досліджуваної епохи практично невідомі, мова може йти тільки про тимчасові зимові та літні стоянки (Subőfy, 1970)). Перше поховання доби віднайдення батьківщини було відкрито у 1834 р. у Ладаньбене-Бенелуста і ця знахідка поклала початок археологічному дослідженню питання. На зламі XIX - XX ст. у вивченні давньої історії угрів панувала теорія туранізму (Nagy, 1901), згідно якої давніх угрів вважали племенами, спорідненими з тюркськими кочівниками та приписували їм спільну прабатьківщину (Turán).

На початок XX ст. вже були відомі більш ніж 175 об'єктів, які давали можливість розвитку нових теорій та підведення певних підсумків. Першою працею такого характеру стала стаття Г.Надя про пам'ятки давніх угрів на території Трансільванії (Nagy, 1913). В його роботах вперше

знайшов відображення постулат про проникнення угорців на територію Карпатської низовини кількома хвилями, який у майбутньому ляже в основу теорії Д.Ласло про подвійне завоювання батьківщини.

Узагальнюючи матеріали давньоугорських пам'яток, Й.Гампел поділив могильники X ст. на типи А та В. Тип А належав угорській верхівці, тип В (з біднішим поховальним інвентарем) - підкореному слов'янському населенню. Пізніше, під впливом радянської ідеології, могильники з бідним інвентарем автоматично протолосили пам'ятниками біло-бродської культури. Ця схема проіснувала в угорській історіографії півстоліття. Її спростував Б.Секе (Szöke, 1959), довівши, що могильники, до того помилково ідентифіковані як слов'янські, насправді належать нижчим верствам угорського населення.

Батьком однієї з ключових і в той самий час найбільш дискусійних теорій угорської археології другої половини XX ст. став Д.Ласло. Його гіпотеза про "подвійне завоювання батьківщини" викристалізувалася протягом 60-х років XX ст. Як вважає сам автор, в колах фахівців вже давно існувала думка про прихід угорців на територію Карпатської низовини кількома хвилями: у 670 р. вони поселилися поруч з аварами та наприкінці IX ст. (László, 1970). Автор ґрунтує свою теорію на відомостях літописних джерел: на думку Аноніма (*Gesta Hungarorum*) першими на територію Угорщини прийшли гуни, споріднені з угорськими племенами. Згідно свідчень Нестора-літописця у Карпатській низовині спочатку прийшли чорні, потім білі угри. Шляхом картографування своїх спостережень Д.Ласло намагався довести, що 98 % пізніх аварських пам'яток на території Угорщини припадають на райони з угорською топонімікою. З цього випливає, що ні про яку асиміляцію аварів слов'янами мови бути не може. Крім того, згідно аналізу карт: новоприбувші (896 р.) угорські племена селилися поруч з аварськими населеними пунктами, а не захоплювали їх (на території поселень немає слідів руйнувань, пов'язаних з насильницьким захопленням), що в певній мірі також підтверджує спорідненість племен (László, 1970, р.164-165).

При доведенні теорії подвійного завоювання батьківщини Д.Ласло виходить з археологічної бази, зокрема семантики орнаментів. У другій половині VII ст. в аварському прикладному мистецтві спостерігаються зміни. Домінуючим стає так званий "грифоно-рослинний" стиль. Автор вказує також на спільні риси аварської та угорської міфології (дерево життя, легенда про оленя). Аналізуючи історію виробництва предметів вжитку, Д.Ласло робить висновок про неперерваний розвиток як окремих видів ремесла, так і існування ремісничих майстерень до і після 896 р.

Слід відзначити, що теорію "подвійного завоювання батьківщини" більшість археологів відкидає, аргументуючи тим, що Аварський каганат було знищено наприкінці VIII ст. Карлом Великим. На час проникнення угрів у Карпатську низовину ці землі вважалися фактично безлюдними, складала прикордонну зону Болгарського царства та Моравського князівства. Грифоно-рослинний орнамент, яким Д.Ласло намагається підтвердити свою теорію, був характерний практично для всіх кочових та

напівкочових народів того часу.

У 50 - 60 рр. XX ст. розпочинає свою діяльність ціла плеяда талановитих археологів: І.Бона, І.Денеш, Я.Д.Сабо та інші. В свої працях вони порушували питання, які раніше залишалися на другому плані: кочові елементи в культурі угорців та їх зв'язок з степовими народами, культурні аналогії з представниками інших угро-фінських народів по течії Волги - Ками, поглиблений аналіз могильників простого народу та ін.

Найскрадішим представником школи Д.Ласло став І.Денеш, який будував свої теорії на основі досліджень могильників Тісаєслара, Саконя, Орошгази. На основі археологічно-етнографічної реконструкції окремих предметів поховального інвентаря, як наприклад поясів, сумочних ремешів (Diénes, 1964), кінського обладунку (Diénes, 1966), у значній мірі розширилася наша уява про угрів IX - X ст. Вагомим є доробок І.Денеша і у сфері вивчення духовної культури (Diénes, 1963), зокрема справжньої та символічної трепанації. Як перший, так і другий тип, на думку автора був магічним, а не медичним способом лікування (вивільнення злих духів або повернення "тіньової душі" на своє місце - в голову). Автор подає процентне співвідношення реальної (5 %) та символічної (17,4 %) трепанації, зауваживши, що іноді обидва типи застосовувались у процесі лікування однієї особи. Можливо, коли не допомагали магічні символи, наскрябані на шкірі та поверхні черепної коробки, шамани звертались до більш радикальних засобів. Перший тип трепанації протіснував до X ст., а другий був поширений у середніх верствах населення до XI ст. І.Денеш повністю поділяв погляди В.Дюсеті (Sámánok nyomában Szibéria földjén, Budapest, 1960; A rogány magyarok hitvilága, Budapest, 1967) про віру в "дві дулі": перша, "тілесна" душа (подих, серце, кров), яка забезпечує життєві функції людини, друга "тіньова, образна" душа представляє особу людини у потойбічному житті. Місцем перебування тіньової душі вважалася голова. І.Денеш висунув гіпотезу, що угорці під час військових походів, коли не мали можливість перевезти для поховання на батьківщину своїх загинлих товаришів, відрубували голови (поховання 9 голів могильника Батайніця), або привозили тільки скальпи, влаштувуючи символічні похорони (Diénes, 1978). Поховання воїнів, що брали участь у європеїських походах, цікаві інвентарем. Яскравим прикладом є поховання з Кінкунфельдгази, де поряд з традиційною зброею знаходилися західноєвропейські монети X ст., які були використані для прикрашення шкряних частин лаштування коня (Tóth, 1974). Ще однією традицією було вистрілювання стріл у поховання, яким віддавали останню честь прославленим учасникам військових походів (Szabó, 1970).

Вивчення соціальної структури давньоугорського суспільства ускладнює той факт, що, незважаючи на більш ніж вікову історію розкопок, дуже мало повністю відкритих могильників, як великих, що належать нижчим верствам населення (Ібрань, Карош, Галмба), так і "родинних" представників середнього класу (Башхалом, Егерйешке) та верхівки. Дуже часто вони розмішені "кущами" - декілька могильників на невеличкій

території, як наприклад комплекс із Кароша, що складається з трьох частин (Révész, 1989). Подібне явище спостерігаємо в Кенезле, Бездел, Тісаєслар, Ракамаз. Розкопки могильного комплексу у Залаварі (Tettamanti, 1971) лягли в основу узагальнюючої теорії Ш.Теттаманті про характерні риси поховального обряду угорців X - XI ст., опублікованої у 1975 р. В той самий час існують і "комбіновані" могильники, в межах яких спостерігається чітка внутрішня структура. Так, на прикладі могильника Кал (обл. Гевеш) Я.Д.Сабо характеризує структуру угорських некрополів і виділяє кілька зон. Могильник традиційно розміщений на дюнах, по периметру огочений неглибоким (80 - 120 см) ровом з "воротами" на північній і західній стороні (можливо спеціально обирали місця, до яких легше за все можна було наблизитися з півночі та північного заходу). Щоправда, наявність рову (або можливо примітивної огорожі, земляного насипу) не завжди вдається довести саме через специфіку пшаного ґрунту з одного боку, та через інтрювання археологічного вивчення околиць некрополів з іншого.

Поховання були розміщені у південній та південно-західній частині комплексу, а в північній частині ймовірно залишали місце для жертвоприношення. Найбагатші поховання воїнів були розміщені у північно-західній частині (захищали ворота могильника?). Ліву сторону могильника займали поховання осіб з найвищим соціальним статусом (перевагу віддавали саме лівій стороні, оскільки потойбічний світ вважали дзеркальним відображенням реального), ряди завершували поховання дітей, положення яких було найнижчим у суспільстві (Szabó, 1970).

Гостру полеміку в кінці 1970-х рр. викликала на сторінках "Archaeologiai Értésítő" дисертація Ч.Балінта "Південна Угорщина наприкінці X ст.", з критикою на яку виступили І.Денеш та Д.Крішто. Особливо гостра суперечка розгорнулася навколо питань справжніх та символічних поховань з конями, які Ч.Балінт вважав притаманними різним етнічним групам (кабарам, поселеням на північно-східних кордонах з метою їх захисту та уграм). Опоненти доводили, що задовго до появи угорців у Карпатській низовині вже існували обидва типи жертвоприношення (Diénes, Krtisó, 1978). На думку дослідників коні (як і частина інших благородних тварин) також наділені тіньовою душею, і в процесі магічних ритуалів її можна звільнити і відправити слідом за господарем, залишивши тварину в живих (наприклад вилити на спину коня холодної води від чого тварина лякається і тіньова душа вискакує назовні). У випадках символічного поміщення коня в могилу, туди потрапляло тільки кіньске спорядження. На думку Ч.Балінта поховання з конем підкреслювали соціальний статус. При цьому він зауважив, що протягом X ст. зростає число ритуальних поховань і пов'язав це з нівеляцією середнього класу суспільства (Balint, 1978).

Значна увага приділена на сторінках "Archaeologiai Értésítő" питанню етногенезу угорців та ролі етнографічних груп. Згідно відомостей середньовічних хронік одна з таких груп - секелі є потомками гунів, які приєдналися до угорських племен у VIII - IX ст. Після утворення угорської держави вони зберегли свою незалежність та ряд привілеїв: право володіння

зброєю та збільшення від сплати податків. На думку більшості угорських дослідників (Л.Ерделі, Д.Дьерфі, З.Секель) секели не були однорідними, і в Трансильванію були переселені з різних частин Угорщини (більшість з території сучасної області Біхар). Стосовно соціально-економічного розвитку, вони стояли на одному щаблі з уграми IX - X ст. (Mesterházi, 1972). Щодо угорських племен, вони на цей час вели напівкочовий спосіб життя. Зимові стоянки були розміщені на берегах великих річок, де угри стяли зернові культури, потім відганяли стада в степи. Кочували вони вглиб території, віддаляючись від водойм, але на незначні дистанції. Представники знати в залежності від пори року переміщувалися по течії великих річок, обслуговуючи стоянки на переправах, інди на островах.

Першою постійною резиденцією угорських правителів стало місто Естергом за часів Гейзи (927 - 997 рр.). У цей самий час формується дукат - престолонасідні землі на схід від річки Тиси. Території плеємної аристократії теж розділялися природними бар'єрами - Булчу володів землями на північ від Балагона, Дола - Трансильванією, Онд - територіями по течії Бодрога і т.д. (Györfy, 1970).

В археології доби віднайдення батьківщини по сьогоднішній день залишається багато дискусійних питань, наприклад про суспільне значення окремих предметів. Не з'ясована роль сумочних блях, які на думку окремих дослідників були атрибути очолення вождя, на думку інших - символами влади представників певних етнічних груп (társolyemezes kőr) угорців. Недоведеною залишається теорія про наслідування символів влади, які часто відсутні у похованнях плеємної верхівки, тому на думку дослідників передавалися з покоління до покоління (Dienes, 1961).

Спірним є питання заселення території Верхнього Потісся у X ст. плеємнем Мельєра (Б.Секс) або представниками кабарських племен, які прийшли разом з уграми і склали саму боєздатну частину кочівників (Д.Дьерфі, І.Денеш). В той самий час дослідники погоджуються з тим, що протягом століття від приходу угрів на територію Карпатської низовини до утворення угорської держави пройшов процес уніфікації народу, що добре прослідковується на археологічному матеріалі (Bálint, 1978).

Підсумовуючи викладений матеріал не можна не погодитися з думкою Д.Ласло: археологічний матеріал угорців доби віднайдення батьківщини не такий однотипний, як ми думали, але і не настільки різноманітний, як очікували.

Ключові слова: угорці, переселення, могилиник, обряд поховання, інвентар.

Література

- Bálint Cs. A gárdosi honfoglaláskori nyereg // АЕ. - 1974. - 101 кт. - Old.17-45.
 Bálint Cs. Válasz Dienes Istvánnak // АЕ. - 1978. - 105 кт. - Old.264-267.
 Bartha A. Népvándorláskori régészetiünk módszertani és elméleti kérdései // АЕ. -

1961. - 88 кт. - Old.68-76.
 Bóna I. Honfoglaláskori magyar sír Dunajvárosban // АЕ. - 1971. - 98 кт. - Old.170-174.
 Bökönyi S. Árpád-kori magyar szokás analógiája: kiagatott lokoronyák közelkeleti falvakban // АЕ. - 1978. - 105 кт. - Old.91-95.
 Dienes I. A bashalmi (Szabolcs-Szatmár megye) honfoglaláskori magyar temető // АЕ. - 1957. - 84 кт. - Old.24-37.
 Dienes I. A perbeteti lelet: Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? // АЕ. - 1959. - 86 кт. - Old.145-158.
 Dienes I. A honfoglaló magyarok sírjai Nagykőrösön // АЕ. - 1960. - 87 кт. - Old.177-186.
 Dienes I. Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről // АЕ. - 1963. - 90 кт. - Old.108-112.
 Dienes I. A karancslapujtói honfoglaláskori öv és mordvin földi hasonmása // АЕ. - 1964. - 91 кт. - Old.18-37.
 Dienes I. A honfoglaló magyarok írszerszámának néhány tanulsága // АЕ. - 1966. - 93 кт. - Old.208-234.
 Dienes I., Kristó Gy. Opponens vélemények Bálint Csanád: Dél-Magyarország a X században c. kandidátusi értekezéséről // АЕ. - 1978. - 104 кт. - Old.107-131.
 Erdélyi I. A honfoglaló magyarság régészeti emlékenyag kelet-európai kapcsolatainak néhány kérdéséről // АЕ. - 1960. - 87 кт. - Old.169-176.
 Erdélyi I. Régészeti kutatások Baskiriában és a magyar őstörténet // АЕ. - 1972. - 99 кт. - Old.244-249.
 Erdélyi I. Újabb régészeti kutatások Dagesziában // АЕ. - 1972. - 98 кт. - Old.115-116.
 Fehér G. A Dunántúli lakossága a honfoglalás korában // АЕ. - 1956. - 83 кт. - Old.25-38.
 Fetich N. Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához // АЕ. - 1931. - 45 кт. - Old.48-112.
 Florin M., Daniela T., Ervin G. X századi honfoglaláskori temetőrészlet Vejtén (Temes megye, Románia) falvaikban // АЕ. - 2001. - 126 кт. - Old.99-112.
 Fodor I. Honfoglaláskori művészettünk iránti kapcsolatainak kérdéséhez // АЕ. - 1973. - 100 кт. - Old.32-41.
 Fülöp F. A százéves Archaeológiai értesítő // АЕ. - 1968. - 95 кт. - Old.3-5.
 Györfy Gy. A honfoglaló magyarok települési rendjéről // АЕ. - 1970. - 97 кт. - Old.191-242.
 Hampel J. Régiségek a honfoglalás korából // АЕ. - 1902. - 22 кт. - Old.296-316.
 Hampel J. Ormamentika a honfoglalási kor emlékein // АЕ. - 1904. - 24 кт. - Old.105-152.
 Hajdú P. Észrevételek László Gyula "Őstörténetünk legkorábbi szakaszai" című könyvéhez falvaikban // АЕ. - 1964. - 91 кт. - Old.118-124.
 Tóth E. Honfoglalás kori sír Kiskunfélegyházán // АЕ. - 1974. - 101 кт. - Old.112-127.
 Kovács L. A Tiszalúc-sarkadpusztai (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 11. századi magyar temető (előzetes jelentés) // АЕ. - 1986. - 111 кт. - Old.218-223.
 Kovács L. Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10-11 századi magyar sírok kérdéséhez // АЕ. - 1990. - 117 кт. - Old.39-49.
 Kralovszky A. Adatok az ún. S végű hajkrika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez // АЕ. - 1957. - 84 кт. - Old.175-186.

- Lakatos A. X - XI századi temető Köröstarján-Csordásdombon (Tarian, Románia) falvaikban // *AE.* - 2003. - 128 köt. - Old.211-226.
- László Gy. A "kettős honfoglalás"-ról // *AE.* - 1970. - 97 köt. - Old.161-190.
- László Gy. A zempléni honfoglalaskori vezérsírról // *AE.* - 1976. - 103 köt. - Old.79-85.
- Megay G. Honfoglalaskori temető Miskolc északkeleti határán // *AE.* - 1961. - 88 köt. - Old.100-108.
- Méri I. Kiagatott lókoronyák Árpád-kori falvaikban // *AE.* - 1964. - 91 köt. - Old.111-116.
- Méri I. Az árok szterere Árpád-kori falvaikban // *AE.* - 1962. - 89 köt. - Old.211-219.
- Mészáros Gy. A szakcsi X századi temetőmaradvány // *AE.* - 1962. - 89 köt. - Old.201-210.
- Mesterházi K. Székelyek és magyarok. A székelyföld régészeti kutatásának tanulságai // *AE.* - 1972. - 102 köt. - Old.260-263.
- Nagy G. Népvándorlaskori turán öltözet // *AE.* - 1901. - 21 köt. - Old.318-323.
- Nagy G. Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál // *AE.* - 1913. - 33 köt. - Old.268-275.
- Patay P. Adatok a nógrádi dombróidék X - XI. századi település-történetéhez // *AE.* - 1957. - 84 köt. - Old.58-66.
- Révész L. Előzetes jelentés a karosi honfoglalaskori temető ásatásáról (1986-87) // *AE.* - 1989. - 116 köt. - Old.22-51.
- Soproni S. 100 éves a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társaság (1878-1978) // *AE.* - 1978. - 105 köt. - Old.163.
- Szabó J.Gy. A honfoglalaskori temetőárkok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves megye) ásatásokról // *AE.* - 1970. - 97 köt. - Old.264-271.
- Szöke B. Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez // *AE.* - 1954. - 81 köt. - Old.119-137.
- Szöke B. Cserépbográcsaink kérdéséhez // *AE.* - 1955. - 82 köt. - Old.86-90.
- Szöke B. A bjelobrdói kultúráról // *AE.* - 1959. - 86 köt. - Old.32-47.
- Tettamaniti S. A Zalavár-községi I számú XI századi temető // *AE.* - 1971. - 98 köt. - Old.214-244.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АСГЭ - Археологический Сборник Государственного Эрмитажа. Ленинград.
- АО - Археологические открытия. Москва.
- ВДИ - Вестник древней истории. Москва.
- КСИА - Краткие сообщения Института археологии. Москва.
- КСИИМК - Краткие сообщения Института истории материальной культуры Академии наук СССР. Москва.
- МИА - Материалы и исследования по археологии СССР. Москва - Ленинград.
- СА - Советская археология. Москва.
- САИ - Свод археологических источников. Москва.
- ААС - Acta Archaeologica Carpathica. Kraków.
- ААН - Acta Archaeologica Hungaricae. Budapest.
- АЕ - Archaeologiai Ertesítő. Budapest.
- АН - Acta Hungarica. Ungvár.
- ALZAG - Symposium Ausklang der Latène - Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet. Bratislava.
- AMP - Acta Musei Porolissensis. Zalău.
- AR - Archeologické rozhledy. Praha.
- САН - Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest.
- HC - Historica Carpathica. Košice.
- JRZM - Jahrbuch des Römisch - Germanisches Zentralmuseums Mainz.
- MB - Mannus Bibliothek. Leipzig.
- MCA - Materiale și Cercetări Arheologice. București.
- MSW - Materiały starożytne i wczesnosredniowieczne. Warszawa.
- NO - Nove Obzory. Prešov.
- SA - Slovenská archeológia. Bratislava.
- SCIV - Studii și Comunicări de Istorie Veche. București.
- SCIVA - Studii și Cercetări de Istorie Veche și arheologie. București.
- SMSC - Studii și Comunicări Satu Mare. - Satu Mare.
- ŠZAU SAV - Študijne zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra.
- VP - Východoslovenský Pravek. Košice.
- WA - Wiadomości Archeologiczne. Warszawa.